posted by Willant on 20. máj 2013 - 20:48
21.05.2013 - posledná úprava článku.

Esztergom vármegye őstörténete a római uralom. **[1]**

A római uralom. A mindinkább terjeszkedő római birodalom a pannónok meghódítását is kitűzte céljául. E feladat a brundusiumi egyezség alapján, Kr. e. 40-ben Octavianusnak lett kötelességévé. Ez pedig azért volt szükséges, mert a római tartományokból a száraz út erre vezetett Dáciába és a Balkán félszigetre.

A pannonok és dalmátok ezt tudván, folyton forrongtak a rómaiak ellen. Octavianus mostohafiát, Tiberiust küldte ellenök. Ez Kr. e. 11-ben mindkét nép ellen egyszerre harczolt s mindkettőt engedelmességre szorította. Ekkor Octavianus Dalmátiát Pannóniával és Moesiával együtt, Illyricum név alatt császári kormányzás alá helyezte és császári helytartót (legati augusti pro praetore) állított a provincia élére. Tiberius e győzedelmes hadjáratáért Kr. e. 9-ben diadalmenetben részesült. Octavianusnak e győzelemre vonatkozó szavait megőrizte a Monumentum Ancyranum. A császár így szólt: "Miután Tiberius Nero, mostohafiam, - ki akkor még hadvezérem volt, - a pannon népeket legyőzte, - melyekhez uralkodásom előtt római hadseregem nem jutott, - alávetettem a római nép uralmának és Illyricum határait a Duna folyam partjáig toltam elő." Illyricum tartománynak éjszaki határa azonban csak az Al-Duna és a Száva volt. Az ezen túl éjszakra fekvő vidék egész a Közép-Dunáig állhatott a római birodalommal szövetséges viszonyban, de nem volt még provinciaként bekebelezve. A római csapatokkal való folytonos érintkezés megismertette a katonai szervezetet és meghonosította a római nyelvet. Magyarország dunántúli részébe nyugat felől nyomúltak előre a rómaiak, még Augusztus idejében.

A markomannok Marobodus vezérökkel a Duna forrásainak vidékéről felkerekedve, Bojohemumba (a mai Csehországba) jöttek és megtelepedtek. Ez a római birodalomnak veszedelmet hozhatott, azért Tiberius Carnuntumot választotta Marobodus ellen szánt seregei középpontjául. Carnuntum volt a kelet felé terjeszkedés kiindulási pontja is. Hogy ebben az irányban mennyire hatoltak, bizonyítja Scarabantia (Sopron) és környékének megszállása. A Morva folyó mellett lakó svévek Nerva császár idejében (Kr. e. 96-98) fegyvert fogtak és betörtek Pannoniába. Ez a rómaiaktól már megszállott vidék teljesen védtelenül állott, azért ide haderőt kellett fektetni. E czélból a Spanyolországból

Germánián keresztül ide utazott Legio I. adjutrixet helyezték ide, melyet Galba tengerészkatonákból alkotott volt, s a mely többé innen el sem távozott. Traján ugyanis trónraléptének első éveiben tisztában volt azzal, hogy a dákokkal komolyan kell számolnia. Ekkor pedig a Duna mentén lakó népektől nem háborgattathatta magát, azokat féken kellett tartania. Szükséges volt tehát a Dunát egészen megszállani.

E megszállás minden ellentállás nélkül történt, mert az azalok és az araviszkok, - mint említettük volt, - a rómaiakkal régtől fogva barátságos, sőt szövetséges viszonyban állottak. A legio számára Bregetioban (Ó-Szőny) Trajanus tábort építtetett. (Kuzsinszky i. m.) Az I. legio adj. még be sem vonulhatott új helyére, midőn az V. Macedonica és a XIII. geminával együtt, 110 körül, a dáciai hadjáratban részt kellett vennie. Ennek végeztével vonulhatott csak véglegesen székhelyére; mindaddig segédcsapatai teljesítették a limes őrzésének kötelességét. A legionak megtelepedése Pannoniának új felosztását is magával hozta.

Az első dák háborúig egész Pannonia egy tartományból állott, melynek G. Gilitus Agricola volt a kormányzója. A 105-ben készült bregetiumi diploma szintén csak Pannoniát említ. 107-ben Hadrian Pannonia inferior kormányzóságát kapja. Pannoniának fontosabb része a felső volt, melynek éjszaki szegélyén, Vindobonától körülbelül Carpiig, a Duna folyt s számos római castrum erősítette meg. Ebben benne volt az Esztergom vármegye dunántúli területén alakúlt számos római helység is, Csévig. Benne három legio feküdt. Élén consularis helytartó állott. Alsó-Pannonia, melyben csak egy legio volt (Aquincumban), - prétor rangú helytartóval bírt. Midőn Bregetioban a legio megtelepült, ez a legio területével, - melybe Esztergom vármegye is beleesett, - Alsó-Pannoniához csatoltatott és első consularis helytartóul 214-ben Suetrius Sabinust nyerte. Azzal, hogy Bregetio és Esztergom területét Alsó-Pannoniához csatolták, összeköttetésbe jött a legio I. adjutrix az Aquincumban táborozó legio II. adjutrix-szel. Aquincumban a megszállás idejében a vindobonai legio X. gemina nyert tábort. Ezt váltotta fel a legio II. adjuxtrix, mely Spanyolországból jött Sirmiumba, onnan a dák háború után Aquincumba.

Esztergom vármegyét, a római birodalom e legéjszakibb csúcsát, Pannonia promontoriumát, a két legio és segédcsapatai a rómaiak hadászati ismereteinek minden ügyességével úgy megerősítették, hogy a Duna balpartján folyton fenyegető ellenségnek a betörést lehetetlenné tették. Esztergom vármegye dunamellékét, erősítése szempontjából, a rómaiak két szakaszba osztották be. Az egyik volt Crumerum és Salva között, s a másik Salva és Aquincum között. Tekintsük meg először az erődítvényeket Crumerum (Nyergesújfalu) és Salva (Esztergom) között. A Duna folyamnak partja Bregetio és Aquincum között, a belenyúló hegység és többszöri kanyarulata miatt nehezen áttekinthető és oly terjedelmes, hogy abban a két legio összeköttetéséhez közvetítő pontra volt szükség. Erre igen alkalmasnak kínálkozott ama sík terület, mely a folyam partja mellett, Nyergesújfalu és Esztergom között terül el. Három patak szeli azt át. Táton alúl az Öreg-árok, Kenyérmezőnél a Zsidódi-patak és Esztergomnál a Szentléleki-patak. A síkság hátterében két hegyszoros húzódik Aquincum felé: a Dorog, - Csaba, - Vörösvári és a Csév, - Szántó, - Vörösvári. Midőn a rómaiak e síkságot megerősítették, nemcsak közvetítő pontot alkottak a két legio tábora között, hanem a két szoros bejáratát is elzárták. Elzárták mind a három patak irányában vonuló völgyet, az elsővel a bejáratot a Vértes hegység közé, a másik kettőnél pedig a Pilis hegységet. Az erődítések számára a szilárd pontokat háromszög alakjában szemelték ki.

Az alapvonalon, a Duna partján épült Crumerum, most Nyergesújfalu, a sík nyugati és Salva (Esztergom) annak keleti végpontján. A harmadik castellum a háromszög déli végén készült, a hol a síkság völgyszorossá alakul Lacus felicisnél. (Csév.) E főbb pontok között kisebb közbeeső erődöket állítottak. Így Asaum (Almás) és Crumerum között Süttő is meg volt erősítve, a hol két darab mérföldjelző követ találtak Fülöp császár (244-249) idejéből, melyeket az ala III. Thracum Philippiana lovascsapat állított és hihetőleg Lepavista nevet nyert. E helyet annál is inkább szükséges volt megerősíteni, mert itt a Dunának tekintélyesebb kanyarulata van. Ily közbeeső őrhegy szükséges volt Crumerum és Salva között is, a melynek a Tátnál a Dunába ömlő patak mellett találtak jó helyet. Itt állott Gardellaca. Esztergommal szemben, a Garam folyó torkolatánál rekesztődik be a Duna balpartján elterülő síkság: Esztergom vármegye párkányi járásának területe. Mivel a Duna partja jobb oldalán meg volt erősítve, bizonyos, hogy annak baloldalán is erődítvények voltak.

A Garam torkolatánál a mai Párkány vidéke legalkalmasabb volt táborhelyük, a honnan a síkság alsó területét meg lehetett figyelni. E hely alkalmas volt egyszersmind arra, hogy a jobbparton fekvő Salvánál a Dunának lefolyásul szolgáló hegyszorost, - melyben a Duna keletre és délre kanyarodik, - bejáratától elzárja. Itt állott Anabum, vagy Anavum castellum, mely Odiabum néven is előfordul. Az erődítvények második szakaszának, Salva és Aquincum között, csak az a része érdekel bennünket, mely Esztergom vármegye területére esik: a Dunának erős kanyarulatai, a magas Pilishegyektől szegélyezett partja. A balparton emelkedő honti hegyláncz a Garam és Ipoly völgyével hadászati szempontból az átellenben lévő jobbpartnak keskeny síkjával nagy fontosságot kölcsönzött. A hegyek-bérczek alkalmat nyújtottak az ellenségnek a dunahajózást megfigyelni, folyton zaklatni, sőt akadályozni. A két mellékfolyó völgyében könnyen közeledhettek a csapatok, a Duna kanyarulatainak védelme alatt átkelhettek rajta és mindkét legiot akár Bregetio, akár Aquincum irányában oldavást támadhatták meg. E veszedelem elhárítására a folyam kanyarúlatának sarkán, Pilismarótnál erős tábort, Ad Herculem Castra, állítottak, mely eltérőleg a többiektől, magaslaton feküdt, míg amazok síkon állottak. A legközelebbi csapatállomásig, Cirpi mansioig, vagy Carpisig igen sok őrszem volt a Duna partján, szilárd burgusokban elhelyezve. Sőt csapathelyek is voltak, melyeknek nyomai Dömösön is megtalálhatók.

Különben az itt fölemlített erődítvényekről külön is lesz még szó behatóbb részletességgel. Az erődítvények között az összeköttetés fenntartására és a Duna balpartján az ellenséggel való szembeszállásra a két legiónak leginkább lovas segédcsapatai voltak alkalmasak. A római állami névtár (Notitia dignitatum) kimutatása szerint, a Valeria Ripensis (dunaparti Valeria) tartomány parancsnoka alatt a következő haderő volt elhelyezve: Salvában volt egy "Cuneus equitum Scutariorum", a pajzsos lovagok csapatja; továbbá "Equites Mauri", mauritániai lovasság. Crumerumban "Equites promoti", előléptetett lovasság, Ad Herculem dalmata lovasok és a herkuleai segédcsapat. Carpis, melynek őrsége igen tekintélyes volt, bizonyára Esztergom vármegye területére is bírt hatáskörrel, mert Cirpiben volt a II. legio adjutrix praefectusának is székhelye, dalmát lovagokkal és az angolországi partenciai segédcsapattal együtt.

A Duna balpartján, Anabumnál dalmát lovagok táboroztak. Az időnként változott csapatokról az erődítvények ismertetésénél fogunk külön megemlékezni. Figyelembe véve azt, hogy a katonaság folyvást dolgozott az erődítési munkán, a téglákat maga égette, mint azt a rajtok látható betűk tanúsítják; épületeit maga rakta, szilárd talajú, még itt-ott mai napig megmaradt útait maga készítette: feltételezhetjük, hogy Esztergom vármegye területén oly fészket készítettek maguknak a rómaiak, hogy nem volt mód abból őket hadi erővel kivetni, sőt az a további hódításra is biztos kiindulási pontot és visszavonulás esetén megközelíthetetlen menedéket nyújthatott. A római kezelés alatt Salva szépen fejlődött, azért Hadrián császár, midőn 121 körül Moesiából visszatért és Felső-Pannonián átutazott, Aquincummal és Carnuntummal együtt, Salvának is római jogot adott és megengedte, hogy az Aelia melléknevet vegye fel, a mi a császár származási neve volt.

Még inkább tanúsítja a császárnak Pannonia iránti jóindulatát az, hogy adoptált fiát, L. Ceionius Commodus Verust, L. Aelius Caesar néven mindkét Pannonia helytartójává tette. Ez azonban nem élt sokáig, adoptálója túlélte őt. A Morva és Garam között lakó és folyton nyugtalankodó quádokkal a leszámolás idejét Marcus Aurelius császár elérkezettnek látta. A 173. évben saját területükön tartottak folyton a csatározások. A végdöntést a császár arra az időre hagyta, midőn Rómából maga is a csatatérre mehet, a mi a 174-iki nyár derekán történt. Dio Cassius történetíró bővebben leírja az ütközetet. A quádok számban sokkal többen voltak a rómaiaknál. Ezeket igen kedvezőtlen helyre csalogatták, a hol körülfogták őket és minden víztől elzárták, úgy hogy a nap hevében veszniök kellett volna. Ekkor nehéz felhők tornyosúltak az égen, melyekből záporeső hullott alá a rómaiak enyhítésére, míg ellenségeiknek villámot és jeget vert szemök közé. A rómaiaknak így felüdítve, nagy győzelmet vívtak ki a megrémített quádok felett. Az ütközet döntésére hatásos égiháborúra igényt tartanak a különféle vallások.

Rómában, a piazza Colonnán álló Antonius-szobor domborműve szerint, a rómaiak Jupiter pluviusnak tulajdonítják azt. A képen a római harczosok az égre tekintenek s a cseppeket szájukkal fogják fel. Némelyek sisakjukat tartották alá és nemcsak maguk ittak mohón, de lovaikat is megitatták. Az

ellenséget villám és heves jégeső sújtja. Látni lehet a képen, hogy hull az égből egyszerre víz és tűz. Míg az eső egyeseket felüdít, mások a villámtól találva meghalnak. A tűz, - mondja Dio Cassius, - a rómaiakat is érte ugyan, de náluk rögtön kialudt. Az ellenségnek semmit sem használt az eső, inkább olajként táplálta a tüzet. Náluk is esett s mégis víz után vágytak. Némelyek sebet ütöttek testükön, hogy vérökkel oltsák el a tüzet, mások a rómaiakra rontottak, mintha csak náluk volna található a mindent megmentő víz. Még Márk császár is megsajnálta őket. A domborművön szemlélhető Jupiter pluvius messzire kinyújtott karokkal áll. Jobb karjánál vannak a vizet gyűjtő rómaiak, baljánál a villámtól sújtott quádok. Maga Márk császár, serege megmentését s a győzelmet égiek közreműködésének tulajdonítá. Rendkívüli eseményt látott a váratlan esőben, habár tikkasztó nyár idején nincs abban semmi különös. Dio Cassius (LXXI. 8.) a pogányok véleményével Arnuphis egyiptomi varázslónak tulajdonítja az esetet, a ki a császár kíséretében volt és a levegő istenétől, Mercurtól eszközölte ki imádságával a segítséget.

A keresztények állítása szerint (Erről: Jul Capitolinus, M. Antonius 24. - Pertullianus Apol. 5; ad Scapul 4. - Eusebius V. 3. - Xiphilinus saes XI. - Mosheim, De murae. Leg. Tulm. Lipsiae 1853.) a császári seregben volt a keresztény militiakból álló legió. A kétségbeesés órájában ennek parancsnoka a császár elé lépett azzal a kijelentéssel, hogy a keresztények imáikkal segítséget eszközölhetnek ki. Márk császár örömmel szólítja fel a parancsnokot, hogy imádkozzék a legio istenéhez. Az ima meghallgatást nyert. Az isten az ellenséget villámokkal sújtotta le, a rómaiakat pedig esővel enyhítette. Márk császár hálából a keresztények javára rendeletet bocsátott ki, a legiot pedig "villámszórónak" (fulminatrix) nevezte el. Tényleg azonban a legio fulminatrix elnevezés már Augustus császár idejében is előfordul (Noel de Vergers, Essai sur Marc Aurel.) A császár feljegyzése szerint a csodás eseménynyel egybekapcsolt ütközet a Granua (Garam folyó) mellékén történt, tehát a Garam völgyében, minden valószínűség szerint még Esztergom vármegye területén. A quádoknak legerősebb pozicziójuk épen a Garam völgye volt. Ha valahová becsalogatták a római sereget, bizonyára ide terelték be. Habár a quádokat a szomszéd jazygokkal gyakorta hozta össze a közös czél: a római területen rabolni és pusztítani, mindazáltal egymás iránt mindig megvolt a kölcsönös bizalmatlanság. Ha a határ ott volt közöttük, - mondja Kuzsinszky, - a hol az éjszak-nyugati Magyarország erdőborította hegyei ellaposodnak s a lankás terület az alföldi rónaságba megy át, - pedig itt kellett lenni közöttük a választóvonalnak, - akkor az a kölcsönös félelem és bizalmatlanság valami kézzelfogható alakban is jelentkezett. Mindenesetre szemmel tartották egymást és szükségképen gondoskodtak arról, hogy egyik se legyen meglepetésnek kitéve a másik részéről.

Körülbelül ama tájon, a hol a quád határ végződött a jazygok felé, két ősrégi sáncznak maradtak fenn a nyomai. Az egyik a Garam folyó mentén, Kéménd és Bény között kezdődik s éjszaki irányban Újbarsig vonúl; a déli vége Bénynél, különösen meg volt erősítve. Itt félkör-alakban támaszkodik három sáncz a Garamra, melyek közül a belső 200 méter átmérőjű, ezt körülveszi a második a belsőtől 160-220 méternyi távolságban s erre jön a külső sáncz, a középsőtől 400-600 méterre. A másik erődítvény az Ipoly vonalát védte, s Helembától és Szobtól Selmeczbányáig húzódik. A kettős védelmi vonal arra vall, hogy itt csakis a quádok védhették magukat a jazygok esetleges becsapásai ellen. (Magy. Nem. Tört. I. CCLXIX.) A legyőzött quádoknak nehezükre esett az, hogy a rómaiak területükön várakat építettek. De még inkább fájt nekik, hogy a megszálló csapatok bántalmazták őket. Lépten-nyomon akadályozták munkáikban, a földmívelésben, vagy más foglalkozásukban. Sokat elfogtak közülök és rabszolgaságba adtak. E miatt ki akartak vándorolni, de megakadályozták őket; végre fellázadtak a rómaiak ellen.

A helytartók nem tudták a rendet helyreállítani, azért 178-ban Márk császár maga sietett a harctérre, azonban Vindobonában 180 márczius 17-én meghalt, az ott uralkodó pestis áldozataként. Márk fia, Commodus visszavonta seregét a Duna balpartjáról, s a várak a barbárok kezébe jutottak. Commodust 192 decz. 31-én Rómában meggyilkolták. Ekkor a pannoniai legiok a római pretoriánusok szokásos jogát magukhoz ragadva, Felső-Pannonia helytartóját, S. Septimus Severust császárrá kiáltották ki és a két ellencsászárral szemben trónra juttatták. Uralkodása alatt a dunai tartományok békességet élveztek. Severus császár megemlékezvén egykori működése helyéről és azokról, a kik őt trónra segítették, meglátogatta Pannoniát, a minek emlékéül szolgál a számos, nevével ellátott és máig is fennmaradt mérföldkő. Ilyen például Nyergesújfalué. (Schönwiesner. Roman. Itin. II. 125.) Intézkedett a katonai czélokra szolgáló útak jókarban tartásáról. A táborhelyeket újból megerősítette. Caracalla (211-218.) uralkodása alatt történt Pannóniának már említett felosztása, midőn a bregetioi legiót területével, tehát Esztergom vármegyének a Duna jobb partján levő részét is kihasították Felső-Pannóniából és Alsó-Pannóniához csatolták.

Alexander Severus császár (222-235.) alatt a pannóniai legióknak annyira ki kellett vonulniok otthonukból, hogy az védtelen maradt. A barbárok családjaikra törtek és azokat megtizedelték. Alexandernek közvetetlen utóda, Maximinus császár (235-238.) alatt ismét ki kellett vonulnia mindkét legiónak, hogy részt vegyen a szarmátokkal és dákokkal vívott diadalmas hadjáratban.

Rossz idők következnek be bizonyára az alsó-pannóniai legiókra, midőn Gallienus császár a frankoktól és alemannoktól való félelmében 257 körül a markomannokkal szövetségre lép és nekik Felső-Pannónia egy részét átengedi. A Pannóniával délre határos Illyricumban is fellázadtak és minden oldalról betörtek 278 körül a barbárok, de Probusnak sikerült ezeket onnan kiverni és Illyricumban a rendet helyreállítani, a minek fejében a "Restitutor Illyrici", Illyricum helyreállítója, felírattal tisztelték meg.

Probus barátja volt a békének, remélte is, hogy állandó békéje lesz, kivált Pannóniában, azért katonáinak békés foglalkozást adott, velök szőlőt ültettetett Pannóniában, kivált szülőföldjén,

Sirmiumban. **Tény az, hogy a rómaiak alatt Esztergom vidékén is voltak már szőlők, e mellett tanúskodik az Ispitahegyen talált két, 39 m. magas sírkő, mely díszítve van bőven termő szőlőgerezdekkel.**

Valentinianus császár az egyre nagyobb mérveket öltő germán vándorlásokkal szemben a Dunát a védőművek hosszú lánczolatával igyekezett biztosítani. Az Esztergomban talált fölíratos kő tanúsága szerint, 365-367 között az ottani castrumot annak bástyáival együtt, alaposan felépítette. (C. I. L. III. S. 10,596.) Valentinianus azonban oly meggondolatlan volt, hogy még a szövetséges barbárok területén is emelt erődöket. Az előbbivel rokon tartalmú felíratos követ találtak 371-ből, Bonfin feljegyzése szerint, az Esztergommal átellenes mezőkön. (U. o. 3653.) A quádok ilyen eljáráson már egy ízben igen fennakadtak; de még inkább felbőszíthette őket az, hogy Gabinus nevű királyukat a rómaiak csellel eltették láb alól. Ezek következtében 374-ben váratlanúl áttörték a határt, két legiót megsemmisítettek és Sirmiumot fenyegették. Melyik két legió volt az, nincs följegyezve, de hihetőleg az I. és II. adjutrix, mert ezek voltak leginkább kéznél. Az utolsó hadierőt 377-ben Frigedius helytartó vezette Tráciába. A nagyobb veszélyt Theodosius, Moesia helytartója, a későbbi császár hárította el.

A rómaiak hadereje nem tudott többé újból szervezkedni. A góthok áramlata sokkal erősebb volt, mintsem annak ellentállhatott volna. Gratianus Galliából jön segítségre. Valens a góthoktól teljes vereséget szenved, mire elözönlik Pannóniát, Illyricumot és Moesiát. A rómaiaknak nem marad más hátra, mint önkéntesen átengedni nekik Pannóniát állandó lakóhelyül. Nem szűnt meg ugyan benne egy csapásra a római közigazgatás, de ez pusztán a hivataloskodásra szorítkozott; a haderő mindenkorra tönkre volt téve. Az Esztergom környékén található érmek sorozata Valenssal († 378.) szűnik meg, épen így a tisztán római leletek. A későbbiek nagyrészt barbár tárgyakból állanak. A legkésőbbi fölíratos emlék 377-ból való. Mindez a mellett tanúskodik, hogy a rómaiak befolyása a vármegyében ez időben enyészett el.

Pannóniában a folyton tartó pestis és éhínség a mi vidékünket is elnéptelenítette. Az új nép az ide bevándorolt különféle barbár volt. Ezeket találták itt a hunnok, kik 427-ben mint római tartományba törtek be és 433-ban már végleg megszállották Valeriát és Pannónia secundát (Alsó- és Felső-Pannóniát.)

Irta: *Némethy Lajos, v. esperes plébános.*
Fotók: *Willant Zoltán*
http://mek.oszk.hu/... [2] *(rövidítve)*

Adresa zdroja (modified on 21.05.2013 - 16:24):http://www.w.sturovo.com/drupal/20-05-2013/352/esztergom-varmegye-ostortenete-romai-uralom

Odkazy
[1] http://www.w.sturovo.com/drupal/20-05-2013/352/esztergom-varmegye-ostortenete-romai-uralom [2] http://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0006/12.html